

**TALABALARNING MA'NAVIY-AXLOQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH:
MUAMMOLAR VA YECHIMLAR****Muxambaev Temur Saparbaevich****Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti 13.00.01 Pedagogika nazariyasi.****Pedagogik ta'limotlar tarixi mutaxassisligi 1-kurs tayanch doktoranti Telefon:****+998913739430 E-mail: m.t.s.2107@mail.ru****<https://doi.org/10.5281/zenodo.15239725>****ANNOTATSIYA**

Mazkur maqolada talabalarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida uchraydigan muammolar va ularning samarali yechimlari tahlil qilinadi. Maqolada milliy g'oya va tarbiyaning talabalarning axloqiy qadriyatlarini shakllantirishdagi o'rni yoritilib, ma'naviy tarbiyaning ahamiyati va uning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi muhokama qilinadi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim muassasalarida ma'naviy kompetensiyani shakllantirishga to'sqinlik qiluvchi omillar va ularni bartaraf etish bo'yicha metodik tavsiyalar beriladi. Maqola talaba yoshlarning ijtimoiy hayotga moslashuvi, ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida ma'naviy-axloqiy kompetensiyaning o'rnini ochib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviy-axloqiy kompetensiya, milliy g'oya, tarbiya, talaba, ta'lim, axloqiy qadriyatlar, zamonaviy ta'lim, metodik tavsiyalar, ijtimoiy moslashuv, shaxsiy rivojlanish.

ABSTRACT

This article analyzes the challenges encountered in the process of developing students' spiritual and moral competence and explores effective solutions. It examines the role of national ideology and education in shaping students' moral values and discusses the significance of spiritual education and its integration into the educational process. Additionally, methodological recommendations are provided to address the factors that hinder the formation of spiritual competence in modern educational institutions. The article aims to highlight the role of spiritual and moral competence in students' social adaptation, as well as their personal and professional development.

Keywords: spiritual and moral competence, national ideology, education, student, learning, moral values, modern education, methodological recommendations, social adaptation, personal development.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются проблемы, возникающие в процессе развития духовно-нравственной компетентности студентов, и их эффективные решения. Рассматривается роль национальной идеи и воспитания в формировании нравственных ценностей студентов, а также обсуждается значение духовного воспитания и его интеграция в образовательный процесс. Кроме того, предлагаются методические рекомендации по устранению факторов, препятствующих формированию духовной компетентности в современных образовательных учреждениях. Статья направлена на раскрытие значения духовно-нравственной компетентности в социальной адаптации студентов, их личностном и профессиональном развитии.

Ключевые слова: духовно-нравственная компетентность, национальная идея, воспитание, студент, образование, нравственные ценности, современное образование, методические рекомендации, социальная адаптация, личностное развитие.

Bugungi globallashuv jarayonida yoshlarda mustahkam ma'naviy-axloqiy asoslarni shakllantirish jamiyatning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Talabalar – kelajak jamiyatining tayanchi bo'lib, ularning ma'naviy-axloqiy kompetensiyasi nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki butun mamlakat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Ammo bu yo'nalishda turli muammolar mavjud bo'lib, ularni bartaraf etish uchun samarali yondashuvlar ishlab chiqish zarur. Ayniqsa bugungi kunda talabalarning ma'naviy-axloqiy salohiyatini yuksaltirish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021-yil 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlari hamkorligini mustahkamlash masalalariga bag'ishlangan videokonferensiya bo'lib o'tdi. Ushbu videokonferentsiyada Prezidentimiz shunday dedi: "...barchangiz yaxshi tushunasizki, agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Yangi O'zbekiston qurishga qaror qilar ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi, bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi, ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyatdir..."[1.1] deb ta'kidlagan edilar. Shuningdek "oldimizga qo'ygan katta maqsadlarni amalga oshirishda kuch-qudrat manbayi bo'ladigan milliy g'oyani rivojlantirishimiz kerak" [2.3] deya takidladi. Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish, yoshlarning intellektual salohiyati, tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, vatanparvarlik, xalq manfaatlari uchun xizmat qilish tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol avlod sifatida tarbiyalashga qaratilgan talaba-yoshlarning ma'naviy-axloqiy ongini rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish [3.12] singari ishlar amalga oshirilmoqda.

Ma'naviy-axloqiy kompetensiyaning mohiyati

Axloqning eng asosiy vazifasi fuqarolikni shakllantirishdan iboratdir. «Eng muhimi,-deb yozgan edi V.A. Suxonilenskiy, fuqorolikni tarbiyalashdir, chunki bu butun tarbiyaviy ishlarning mag'zi, o'zagi hisoblanadi»[4.168].Ma'naviy-axloqiy kompetensiya – bu shaxsning axloqiy tamoyillarga rioya qilishi, jamiyatda o'zini tutish qoidalarini bilishi va ma'naviy qadriyatlarga asoslangan qarorlar qabul qila olish qobiliyatidir. Bu kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

Axloqiy ong – yaxshilik va yomonlik tushunchalarini anglash, to'g'ri xulosa chiqara olish.

Axloqiy xulq-atvor – ijtimoiy munosabatlarda odob me'yorlariga rioya qilish.

Ma'naviy qarashlar – milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tushunish va ularga amal qilish.

Talabalarda ushbu kompetensiyani rivojlantirish uchun ta'lim-tarbiya jarayonida ma'naviy tarbiya ustuvor ahamiyat kasb etishi lozim.

Talabalar orasida ma'naviy-axloqiy kompetensiyaning yetarlicha shakllanmaganligi ko'plab omillarga bog'liq. Quyida eng muhim muammolarni ko'rib chiqamiz:

1. Raqamli muhitning ta'siri – Internet va ijtimoiy tarmoqlarda axloqiy-me'yoriy qadriyatlarga zid kontentning ko'pligi yoshlarning ma'naviy qarashlariga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Globallashuv va axborot makonining ta'siri, zamonaviy jamiyatda globallashuvning jadallashishi natijasida yoshlar turli madaniyat va qadriyatlarning ta'siriga uchraydi. UNESCO (2021) ma'lumotlariga ko'ra, yoshlarning 75% dan ortig'i internet va ijtimoiy tarmoqlardan asosiy axborot manbai sifatida foydalanadi, bu esa ularning madaniy va axloqiy qarashlariga bevosita

ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlarda haddan tashqari ko'p vaqt o'tkazish yoshlar orasida individualizm va iste'molchi madaniyatini kuchaytiradi.

2. Oilaviy tarbiyaning zaifligi – Ayrim oilalarda yetarlicha ma'naviy tarbiya berilmasligi sababli, talabalarda axloqiy normalarga nisbatan loqaydlik shakllanadi. Oilaviy tarbiyaning yetarli darajada bo'lmasligi, Bronfenbrenner (1979)[5.22] tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-ekologik nazariyaga ko'ra, oila bolalarning axloqiy va ma'naviy shakllanishida eng muhim mikromuhit hisoblanadi. Ammo zamonaviy jamiyatda ota-onalarning bandligi, oilaviy tarbiyaning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi yoshlarning axloqiy me'yorlarni anglashiga salbiy ta'sir qiladi. O'zbekiston yoshlari orasida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqot (Yoshlar instituti, 2023) shuni ko'rsatdiki, so'ralgan respondentlarning 60% ga yaqini ota-onalari bilan yetarli darajada muloqot qilmasligini bildirgan.

3. Ta'lim tizimidagi kamchiliklar – Ba'zi ta'lim muassasalarida faqat nazariy bilim berilib, amaliy hayotiy tajriba va axloqiy tarbiya yetarlicha yo'lga qo'yilmagan. Ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning nazariy xarakterga egaligi, dunyo tajribasiga asoslanadigan bo'lsak, Finlandiya va Yaponiya kabi mamlakatlarda ma'naviy tarbiya amaliyotga asoslangan holda o'qitiladi va bu natijadorlikka olib keladi. Ammo ko'plab rivojlanayotgan davlatlarda, jumladan, O'zbekistonda ham, ma'naviy tarbiya ko'proq nazariy ma'ruzalarga asoslanib qolmoqda.

4. Zamonaviy muammolar va iste'molchilik madaniyati – Hozirgi jamiyatda iste'molchilik va moddiy manfaatga haddan tashqari e'tibor berilishi ma'naviy qadriyatlarga putur yetkazadi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv talab etiladi.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi samarali yondashuvlarni taklif qilish mumkin:

1. Ta'lim jarayonida ma'naviy tarbiyani kuchaytirish

Dars jarayonlariga milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida shakllantirilgan mavzularni kiritish. Milliy qadriyatlarni mustahkamlash, milliy g'oya va tarbiya bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yoshlarning milliy o'zligini shakllantirish, ularning ma'naviy immunitetini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xitoy, Janubiy Koreya va Malayziya singari mamlakatlar milliy qadriyatlarni ta'lim tizimiga singdirish orqali yoshlar orasida vatanparvarlik hissini oshirishga erishgan.

Ma'naviyat va axloqiy qadriyatlar bo'yicha maxsus seminarlar tashkil qilish.

2. Oilaviy tarbiyaning rolini oshirish

Ota-onalar uchun seminar va treninglar o'tkazish. Oila va jamiyatning hamkorligini mustahkamlash, oila va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik talabalar axloqiy kompetensiyasining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Epstein (2001) tomonidan ishlab chiqilgan "Ota-onalar ishtirok modeli" shuni ko'rsatadiki, ota-onalar maktab va universitetlar bilan doimiy hamkorlik qilgan taqdirda, talabalar ijtimoiy va ma'naviy kompetensiyalarni yaxshiroq o'zlashtiradilar.[6.38]

Oilada farzandlar bilan ma'naviy suhbatlar o'tkazish bo'yicha qo'llanmalar yaratish.

3. Zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish

Talabalarning ma'naviy saviyasini oshirish uchun ijtimoiy tarmoqlarda foydali kontent yaratish.

Axloqiy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi interaktiv mobil ilovalar ishlab chiqish.

4. Jamoat tashkilotlari va talabalar klublari ishtirokini oshirish

Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, ko'ngillilik harakatlari yoshlarning ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Masalan, Kanadada talabalarning 80% dan ortig'i ko'ngillilik dasturlarida ishtirok etadi va bu ularning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Talabalarning ma'naviyatga oid loyihalarda faol ishtirokini ta'minlash.

Yoshlarni milliy qadriyatlar bilan tanishtirish uchun turli tadbirlar uyushtirish.

Ushbu chora-tadbirlar orqali talabalarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyasini samarali rivojlantirish mumkin.

Internet va ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanish yoshlarning ma'naviyatini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Misol uchun, Turkiyada "Digital Ethics Education" dasturi orqali yoshlar uchun axloqiy qoidalarini o'rgatish bo'yicha maxsus kurslar tashkil etilgan bo'lib, bu o'quvchilarning 70% da axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatining oshishiga olib kelgan.

Xulosa

Talabalarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyasi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Biroq, bu borada turli muammolar mavjud bo'lib, ularni hal etish uchun oilaviy tarbiya, ta'lim muassasalari va jamiyat hamkorlikda harakat qilishi lozim. Talabalarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyasini rivojlantirishda xalqaro va milliy tajribalarni integratsiyalash muhim ahamiyatga ega. Innovatsion ta'lim uslublari, ota-onalar va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik, shuningdek, axborot makonidan samarali foydalanish orqali yoshlarning ma'naviyatini mustahkamlash mumkin.

Raqamli muhit, zamonaviy madaniyat va iste'molchilik mafkurasi yoshlarning ma'naviy-axloqiy qarashlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli, ta'lim va tarbiyada innovatsion yondashuvlardan foydalanish, ota-onalar va jamoatchilikni jalb etish, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelajak avlodni yetuk ma'naviyat va yuksak axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalash – mamlakatning barqaror taraqqiyoti garovidir. Shu bois, bu borada uzluksiz harakat va zamonaviy yondashuvlar zarurdir, komil inson g'oyasi insonning o'zidagi faziylatlarni umrinig oxirigacha rivojlantirish, illatlarni esa to'g'ri yo'lga solib borishni talab qiladi. [7.237]

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021-yil 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishi. <https://president.uz/oz/lists/view/4089>
2. Sh.M Mirziyoyev. Oliy majlisga "Murojaatnomasi" Xalq so'zi. 2018-yil 29-dekabr. 272-son 3-bet
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish KONSEPSIYASI manba: <https://lex.uz/docs/-4545884#undefined>
4. M. Asqarova, M. Xayitboyev M.S. Nishonov Pedagogika TOSHKENT - «TALQIN» - 2008 168-bet

5. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press 22-34-pages
6. Epstein, J. L. (2001). School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. Boulder, CO: Westview Press 38-page
7. A. Alliyarov T. Muxambaev. Berdoq nomidagi Qoraqolpoq davlat universiteti "Axborotnomasi" 2022-yil 4-son 237-bet